

УДК 271.4(477.83-25)-733

М. Буштин
(с. Христофора М. Буштин, СНДМ)

МОТИВАЦІЯ ПОКЛИКАННЯ ДО БОГОПОСВЯЧЕНОГО ЖИТТЯ В УГКЦ

Досліджується взаємодія духовних та основних психологічних мотиваційних аспектів реалізації покликання до богопосвяченого життя. Наголошується, що взаємозв'язок між духовним і психологічним життям особистості сприяє її цілісному розвитку як створеної на образ Божий і такої, що прямує до відтворення в собі Божої подоби.

Ключові слова: богопосвячене життя, Божа любов і благодать, духовні цінності, євангельські ради, вибір, мотивація, мотиви, потреби, квазіпотреби, процесуальна мотивація, локус контролю.

M. Bushtyn
(Sr. Khrystofora M. Bushtyn, SSMI)

MOTIVATION FOR A VOCATION TO THE RELIGIOUS LIFE IN THE UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH

The article describes the interplay of spiritual and fundamental psychological motivational aspects of a vocation to the religious life. The relationship between the spiritual and psychological life of an individual enhances a holistic development – as created in God's image, and one that strives to reproduce in oneself God's likeness.

Keywords: religious life, God's love and grace, spiritual values, evangelical counsels, decision, motivation, motives, needs, quasi-needs, procedural motivation, locus of control.

Постановка проблеми та її значення. Уже понад двадцять років богосвячене життя як життєвий стан присутнє (хоч і не масово) і видиме в українському суспільстві. Це явище, часто маловідоме пострадянському просторові, залишається маловивченим та сприймається крізь призму стереотипів. Водночас ми спостерігаємо, що в наш час є люди, переважно молодь, які обирають такий спосіб життя. Отож постає суспільна потреба вивчити мотивацію такого вибору й сутність самого стану, а також дослідити об'єктивність здійсненого вибору з метою формування особистості відповідно до вибраних ідеалів і динамічної континуації цього вибору в житті конкретної особи.

Неупереджене дослідження окремих аспектів духовного й релігійного досвіду у вітчизняному науковому дискурсі є новим, адже вітчизняній науці притаманний здебільшого матеріалістичний підхід, а отже є незацікавлене ставлення до вивчення явищ духовного характеру, що спричинює брак порозуміння і діалогу між богословськими й іншими науками, як психологія, педагогіка тощо. Непорозуміння щодо трактування термінів «духовність», «духовне життя», «духовне покликання» трапляються й у співвідношенні богослов'я та пануючої матеріалістичної філософської думки. Нерідко таким поняттям приписують зміст суспільної свідомості особистості чи її ціннісний вибір у соціокультурному контексті, що показує приналежність автора до матеріалістичного світогляду. З нашої точки зору, поняття «духовності людини» є також і проявом нематеріального, проте дійсного надприродного виміру особистісного буття¹.

Аналіз останніх досліджень. Явище богосвяченого життя і його ключові аспекти в УГКЦ було проаналізовано й представлено під час конференцій монашества, організованих Патріаршою комісією у справах монашества УГКЦ, що проходили у Львові у 2004, 2005, 2007, 2012, 2013 роках. На них аналіз поняття «покликання до богосвяченого життя» робили такі українські й зарубіжні богослови, як кардинал Любомир Гузар, ерм. Маріян Голомб, OFMConv, архієпископ Клавдіо Гуджеротті, о. Назар Давид, ТІ, ерм. Діонісій Ляхович, ЧСВВ та інші. Цією ж комісією у справах монашества було проведено першу сесію Собору монашества УГКЦ у 2004, 2006, 2008 роках, де розглядали явище покликання до богосвяченого життя під різними аспектами і представили заключний документ «Ідентичність монашества в покликанні та служінні УГКЦ»².

¹ Англо-український термінологічний словник-довідник із соціальної роботи / [укл. А. Журавський, І. Байбакова та ін.]. – Львів : Канадська агенція міжнародного розвитку, 2004. – С. 191.

² Ідентичність монашества в покликанні і служінні УГКЦ : заключний документ Першої Сесії Собору монашества УГКЦ «Преображення у Господі», 2008. – Львів : Свічадо, 2010. – 88 с.

Серед авторів, які вивчали питання покликання до богопосвяченого життя, є відомі педагоги, філософи та богослови, такі як А. Пінья, Н. Вон Бальтазар, Ф. Чарді, А. Парділла, А. Ченчіні, М. Фортуна, і дослідники особливої форми монашого життя Т. Мертон, А. Грюн та інші. Темі покликання присвячені різні документи Католицької Церкви, які аналізує о. Ф. Браво, ЗВС³. Тему покликання розглянуто, зокрема, в апостольському повчанні Івана Павла II «Богопосвячене життя», де вказано, що суттєвою характеристикою покликання є відношення між Божою ініціативою і необхідною відповіддю людини⁴.

З огляду на вибрану тему дослідження, питання мотивації особистості слід розглядати не лише через глибинний аналіз мотиваційних теорій, притаманних різним напрямкам психології, зокрема психоаналізу З. Фрейда. Тут, радше, важливим буде аналіз причин вибору особистістю. Прикладом такого розгляду різних психологічних теорій є дослідження С. Занюка⁵. Тему вибору вивчали Б. Бродський, Г. Васильєв, В. Корнієнко та ін. В екзистенційній філософії і психології питання вибору досліджували М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр та ін., в гуманістичному і феноменологічному – А. Маслоу, К. Роджерс та ін. У цих напрямках психології вибір визначається суб'єктом, який, реалізуючи вибір на користь чогось, так буде власне життя, вирішує його спрямування та таким чином самоактуалізується. У когнітивній психології питання вибору і мотивації вивчали К. Левін, Л. Фестінгер, Е. Д'єчі, М. Алдерман, Дж. Роттер, Р. де Чамс та ін. В диспозиційному і соціокультурному напрямках психології питання мотивації і вибору вивчали Г. Айзенк, Р. Кеттел, Г. Оллпорт, А. Бандура, Б. Зіммерман, А. Коста й ін. У рамках акмеології питання розглянули К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Бодальов, А. Деркач та ін. У діяльнісному психологічному підході працювали М. Чиксентмихалі, А. Брушлинський, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв та ін.

Узагальнюючи, зауважимо, що вибір людини обумовлюється суб'єктивними й об'єктивними факторами, зовнішніми і внутрішніми обставинами, психічними особливостями особистості, досвідом, ціннісними критеріями життя людини. Попри вичерпність психологічних досліджень стосовно вибору в житті людини, бачимо необхідність уточнити питання

³ Браво Ф. Богопосвячене життя у світлі II Ватиканського собору й у вченнях Павла VI та Івана-Павла II / Ф. Браво // Патріарша комісія УГКЦ у справах монашества. Преображення у Господі : Матеріали Конференції монашества УГКЦ. – Львів : Свічадо, 2004. – С. 216-228.

⁴ Іван Павло II. Богопосвячене життя : Апостольське повчання / Іван Павло II. – Львів : Місіонер, 1997. – П. 1.

⁵ Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.

того, які чинники можуть бути вирішальними у здійсненні життєво важливого вибору стану богопосвяченого життя, оскільки мова йде про актуалізацію в житті людини духовних цінностей: віри, любові та ін. Останніми десятиліттями бачимо також спроби проаналізувати духовні аспекти й духовні досвіди життя людини, враховуючи її віру та релігійну практику, на основі психологічних і педагогічних досліджень^{6, 7}.

Мета дослідження – аналіз мотиваційних чинників, що впливають на вибір богопосвяченого життя. Серед завдань – з'ясування християнського розуміння «покликання до богопосвяченого життя» на основі богословської інтерпретації, ґрунтованої на документах Церкви про богопосвячене життя; проаналізувати засади мотиваційного фактора як суттєвої психологічної складової у виборі такого стану життя; дослідити, які психологічні мотиваційні фактори сприяють не лише вибору, але і його континуації.

Не вдаючись у вичерпне представлення й дослідження питання мотиваційного чинника у здійсненні та континуації життєвих виборів, спробуємо з'ясувати окремі аспекти, пов'язані з мотивами та ситуативними чинниками, суб'єктивним та об'єктивним мотивуванням. З одного боку, уточнимо поняття «богопосвяченого життя» та явища покликання, а з іншого – проаналізуємо психологічну складову мотиваційного фактора у виборі такого стану життя. Ґрунтуючись на методологічних засадах міждисциплінарного підходу, проаналізуємо вибір богопосвяченого життя на площинах богословської та психологічної інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «богопосвячене життя» є малопоширеним в Україні, однак саме він, як зазначає ерм. Діонісій Ляхович, ЧСВВ,⁸ поряд з такими термінами, як «монаше життя», «чернече життя», представляє термінологічну спробу охопити різноманітність інституцій і форм посвяченого Богові життя у спільноті Церкви. Український дослідник звик до термінів «монах» та «вибір монашого життя». Спільне ім'я «монах» вказує на зміст і природу вибраного людиною способу життя. «Монах» (з грецької *μοναχός*) — автентичний, ідентичний, справжній, тотожний, єдиний⁹ підкреслює відповідність життя християнина до Божого образу, на який створена людина. Тому важливим аспектом

⁶ Вихрущ А. В. Основи християнської педагогіки : [монографія] / А. В. Вихрущ, В. М. Карагодін, Т. Д. Тхоржевська. – Тернопіль : Освіта, 1999. – 166 с.

⁷ Зенько Ю. М. Основы христианской антропологии и психологии / Ю. М. Зенько. – СПб. : Речь, 2007. – С. 434.

⁸ Ляхович Д. Пресвята Тройця – найвищий зразок монашого життя / ерм. Діонісій Ляхович, ЧСВВ // Преображення у Господі : Матеріали Конференції монашества УГКЦ. – Львів : Свічадо, 2004. – С. 206.

⁹ Зенько Ю. М. Основы христианской антропологии и психологии / Ю. М. Зенько. – СПб. : Речь, 2007. – С. 236.

для розкриття явища богопосвяченого чи монашого життя буде введення основного поняття віри та Церкви як богословського середовища. У Церкві кожна людина через Таїнство Хрещення стає віруючою особою, тобто поєднана своїм життям у Господі та покликана, щоб жити «Божим образом» та ставати «Божою подобою». Проте, існують окремі люди, які відчувають запрошення чи прагнення у радикальний спосіб здійснювати особливе духовне єднання з Христом, як стверджував св. Павло: *“Для мене бо життя – Христос!”*¹⁰. Цей особливий вибір означає присвяту свого життя для пошуку Бога і поєднання з Ним, означає особливу «посвяченість Богові» у спільноті віруючих Церкви. Тому існує поняття “богопосвячене життя”, яке є наслідком особистого вибору християнина, що особисто і вповні живе духовним виміром християнського таїнства Хрещення. Контекстом розуміння даного явища є віра людини та духовний досвід, присутній у Церкві як спільноті християн. Однак, віра стосується, передовсім, конкретної людини, що поряд з іншими віруючими будує спільноту Церкви через засвоєння основних ідеалів та побудову життя згідно з євангельськими цінностями¹¹. Для розкриття змісту поняття «богопосвяченого життя» слід зазначити, що воно стосуватиметься досвіду віри як об’єднуючого і гармонізуючого чинника в житті людини¹². Саме віра, яку розуміємо не просто як релігійний акт, а як особисту відкритість до Божої дійсності та зустріч з Невідомим, є передумовою для розкриття змісту явища покликання до богопосвяченого життя. Людина розвивається, пізнаючи себе як Образ Божий та розвиває себе, реалізуючи Божу подобу, що є можливим лише завдяки Божій благодаті та у співдіянні людини з Богом. Дар Божої благодаті є конститутивним для співпраці з боку людини. У Апостольському повчанні «Богопосвячене життя» Іван Павло II представляє подвійний вимір богопосвяченого життя, яке постає саме у Церкві, з одного боку як дар Пресвятої Трійці вибраному народу, а водночас — як заклик стосовно конкретної особи йти за Христом з особливою посвятою свого життя¹³. Тому вибір богопосвяченого життя включає в себе два важливі елементи: вибір віри – Бога та вибір служіння – прослава Бога та любов до ближніх (дбання про їхні потреби). Щоб зрозуміти зміст слова «посвячення», мо-

¹⁰ Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [пер. о. І. Хоменко]. – Рим : Видавництво оо. Василіян, 1963. – Флп. 1, 21.

¹¹ Іван Павло II. «На початку нового тисячоліття» (Novo millennio ineunte). 6.01.2001 / Іван Павло II. – Видання Синоду єпископів УГКЦ. – 29.

¹² Зенько Ю. М. Основи християнської антропології и психології / Ю. М. Зенько. – СПб. : Речь, 2007. – С. 281.

¹³ Іван Павло II. Богопосвячене життя : Апостольське повчання / Іван Павло II. – Львів : Місіонер, 1997. – П. 32.

жемо застосувати аналогію з обрядовою практикою посвячення речей, прийнятою в літургійному житті Церкви. Звичайна матеріальна річ перед вжитком у духовних цілях через посвячення починає набирати нового значення та призначення. У випадку богопосвяченого життя мова йтиме про розумну і свобідну особистість, що вибирає «бути посвяченою». Особова посвята включатиме не просто предметні характеристики, але виразну особистісну участь у новому змісті життя, яке полягає у відданості Богові, єдності з Ним, що призводить до святості, аби таким чином бути пророчим знаком щодо першості Бога і майбутніх благ. Нове вибране життєве призначення зосереджене на особі Христа та наслідування Його євангельського стилю життя чистоти, вбогості й послуху Богові, яке цілковито віддане прославі Отця та любові до братів і сестер¹⁴.

У контексті віри, як відносин з Богом, пропозиція богопосвяченого життя виступає найперше як Божий дар – його запрошення, покликання конкретної людини, що одразу стає надбанням спільноти Церкви. У своєму походженні таке покликання здійснюється лише з ініціативи Бога і ґрунтується на Божій любові щодо конкретної особи. Це Господь робить перший крок – і не з причини якоїсь особливої людської якості чи чесноти, але з ласки власної Його любові, «що влита в серця наші святим Духом»¹⁵.

Любов Божа, яка виявлена у дарі покликання, є абсолютно незаслуженою, особистісною та унікальною. Тому немає підстав стверджувати, як іноді вважається, начебто окремі риси характеру є більш властиві для осіб, які вибирають стан богопосвяченого життя. Божа любов, яку людина має можливість відкрити для себе і відкритися на неї, має потенціал наповнити людину такою, якою вона є, до тої міри, що вона вже більше не належить собі, але лише Христові, та здійснюється ця приналежність у змісті союзу конкретної людини з Христом¹⁶. Саме тому, як стверджують Директиви про виховання «*Potissimum institutioni*», а Біблійні тексти це ілюструють, таке покликання набирає природи союзу Бога і людини¹⁷. Отож,

¹⁴ Там само. – П. 85.

¹⁵ Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [пер. о. І. Хоменко]. – Рим : Видавництво оо. Василян, 1963. – Рим. 5,5.

¹⁶ [Директиви про виховання у релігійних Інститутах]. «*Direttive sulla formazione negli istituti religiosi. Potissimum institutioni*». – Vatican : Congregazione per gli istituti di vita consacrata e le società di vita apostolica. – 2.02.1990. – П. 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccsclife/documents/rc_con_ccsclife_doc_02021990_directives-on-formation_it.html (відвідано 02.06.2014 р.). – Назва з екрану.

¹⁷ Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [пер. о. І. Хоменко]. – Рим : Видавництво оо. Василян, 1963. – Мк. 10,21.

покликання до богопосвяченого життя є даром і запрошенням з боку Бога до людини, що одночасно передбачає особисту відповідь людини.

Зроджене у контексті віри покликання до богопосвяченого життя постає перед людиною у її духовному житті як можливість особистісного вибору та як пропозиція і апеляція до її потреби самоактуалізуватися. Таким чином, покликання до богопосвяченого життя передбачає, що самій людині необхідно найперше відкрити його для себе, відтак відповісти, тобто зробити власний вибір.

У цьому ключі, щоб могли відкрити для себе дійсність заклику, релевантними ознаками будуть наступні духовні атрибути: присутність віри, відкритість до Божої волі щодо можливості вибору різних життєвих станів і різних покликань, здатність жити євангельськими цінностями, захоплення особою Ісуса Христа як центральною фігурою свого життя, прагнення та радість з можливості молитися, схильність до життя в спільноті, об'єднаної довкола Христа, об'єктивна мотивація посвятити своє життя для Бога та ін.

Коли мова йде про вибір стану богопосвяченого життя, слід з'ясувати основну динаміку цього вибору, тобто мотивацію. Під мотивацією психологи визначають «сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукують поведінку людини»¹⁸. Слід відзначити, що у ряді різних підходів до вивчення мотивів¹⁹ ми спостерігаємо дві можливості: мотиви і потреби, які спонукують робити певні дії з метою «уникання» та з метою «досягнення». Очевидно, що коли говоримо про відповідь на покликання та, як наслідок, вибір «богопосвяченого життя», мова не може йти про уникання – це означало б недостатньо зрілу особистість чи незасвоєні внутрішні цінності віри, любові і т. д. Окрім вивчення мотивів, представники динамічної теорії, у свою чергу, виокремлюють важливість потреб чи квазіпотреб (намірів), на формування яких впливають ситуативні чинники²⁰. Проте, за теорією А. Маслоу, слід зазначити, що вибір «богопосвяченого життя» суперечить природному порядку задоволення потреб, що вимагає попередньої актуалізації нижчих щаблів потреб, чи також порушення принципу та пошук задоволення вищих потреб, оминаючи попередні, що очевидно передбачає власну ієрархію цінностей зрілої особистості. Зауважимо, що за своїм змістом «богопосвячене життя» передбачає зосередження на «духовних благах» та «прийдешньому житті». Ідеалізовані,

¹⁸ Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – С. 7.

¹⁹ Там само. – С. 49-50, 57.

²⁰ Там само. – С. 39-41, 67-68.

відсунені в часі цілі, з якими, за суттю, пов'язане «богопосвячене життя», можуть виглядати недосяжними та з плином часу втрачати захоплюючий вплив на життя богопосвяченої особи. Лише актуалізація їх через християнський символізм, літургійний та молитовний досвід, вікарне засвоєння ефективного ідеалу Воскреслого Христа та вдалого, визнаного категорією схожості до ідеалу «святості» пережитого досвіду святих попередників, допомагає вдало переходити на вищі стадії потреб. Однак, сприйняття цілей з актуалізованим у дійсність очікуванням, сприйняття символу та його впливу, розуміння духовних дійсностей і засвоєння зразків попередників вимагає ряду ознак особистості, яка розвивається та дозріває. Ступінь інтеріоризації та засвоєння духовного ідеалу і цінностей проявляється у диспозиціях особистості та поведінкових зразках, що характеризуються готовістю до альтруїзму і вибору добра, та часто названі в духовній літературі чеснотами.

Важливе значення для реалізації здійсненого вибору посвяти життя Богові матиме вид внутрішньої процесуальної мотивації та досвід «відчуття потоку», тобто поєднання незначного перевищення складності завдань у поєднанні з можливостями суб'єкта²¹. Очевидно, важливими тут виступлять цілковита психофізична проникнутість, концентрація уваги, думок і почуттів, чітке усвідомлення поставлених завдань і цілей, відсутність хвилювання стосовно можливих помилок і невдач, повне «розчинення». Такі атрибути можуть характеризувати два етапи досвіду у богопосвяченому житті: його початок та зрілий етап. У першому випадку через обмежене розуміння цілості та окремих аспектів вимог посвяченого життя таке життя сприймається як нескладне та захоплююче. Однак, цей стан на може тривати перманентно, адже перед людиною, яка прийняла рішення і розпочала новий спосіб життя, базований на духовних цінностях, виникне необхідність та нагода до глибшого розуміння та реальнішого сприйняття вимог нових обставин життя. Тому лише з досвідом та засвоєними ґрунтовними «життєвими уроками» богопосвячена особа зможе вже справді та впродовж тривалого часу досвідчувати процесуальну мотивацію у формі «відчуття потоку».

Іншим важливим мотиваційним фактором у виборі та континуації богопосвяченого життя буде те, у чому та кому особа бачить спонуку, і те, як вона сприймається особою²². Першим ключовим поняттям є локус контролю. Очевидно, що відчуття зовнішнього локусу контролю позбавить особистість відчуття можливості вільно здійснити власний життєвий вибір.

²¹ Там само. – С. 10-102.

²² Там само. – С. 182-185.

Інфернальний, чи внутрішній локус контролю передбачає те, що людина сприймає себе такою, як вона є, і розуміє власні сильні та слабкі сторони. Важливою буде віра в ефективність власних зусиль та відчуття власної компетентності. Особа, яка сприймає себе як самобутню особистість, може визначати для себе форму поведінки, яка б давала змогу досягати поставлених цілей. Така особа приймає на себе відповідальність за власні дії та їхні наслідки.

Такий принцип особистої каузальності аж ніяк не суперечить першості Бога у відкритті людиною власного покликання. Якраз навпаки, лише людина, яка характеризується інтегральним і внутрішнім локусом контролю, зможе здійснити вибір богопосвяченого життя. Для такої особи усвідомлення можливості посвяти свого життя Богові поєднується з динамічним викликом особистісного зросту у відповідь на постійний дар Божої благодаті, що його вона духовно досвідчує у вибраному стилі життя. Окрім того, власне наявність вибору, умови свободи його здійснення, оптимальний характер складності самого здійснення та інформативний зворотній зв'язок сприяють виникненню та підсиленню переживання власної причинності.

З іншого боку, особа, яка одного разу вибравши такий спосіб життя, намагалася уникати труднощів і викликів, шукаючи зовнішньої атрибуції власних дій, може зустрітися з серйозними проблемами і потребуватиме психологічного та духовного консультування. Адже дія Божої благодаті у духовному житті людини, у її особистісному досвіді апелює до гідності і свободи людини.

Висновки і підсумки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що для ефективного здійснення вибору покликання до богопосвяченого життя та його континуації, особа мусить зустріти ряд духовних та психологічних викликів. Серед духовних передумов слід виокремити присутність живої віри, яка поєднує людину з Христом та робить духовні цінності важливими в житті особистості. Серед психологічних викликів, на основі аналізу мотиваційного чинника, можемо виокремити такі динамічні характеристики: самостійність, готовність зростати, гнучкість і відкритість до нового, компетентність, відповідальність, позитивне самосприйняття і самооцінка тощо.

Досліджено взаємодію духовних аспектів покликання до богопосвяченого життя та основних мотиваційних аспектів. Також прослідковано існуючий взаємозв'язок між духовним і психологічним життям особистості, що сприяє її цілісному розвитку на основі гідності людини як Божого Образу та актуалізації її через свободу дозрівання і зростання аж до відтворення наближеного уподібнення до Бога.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в експериментальному вивченні конститутивних особових рис та рівня розвитку особистості, як також мотиваційних аспектів та духовних ознак осіб, які стоять перед вибором чи вже впродовж часу живуть у стані богопосвяченого життя.

Література

1. Англо-український термінологічний словник-довідник із соціальної роботи / [укл. А. Журавський, І. Байбакова та ін.]. – Львів : Канадська агенція міжнародного розвитку, 2004. – 214 с.
2. Браво Ф. Богопосвячене життя у світлі II Ватиканського собору й у вченнях Павла VI та Івана-Павла II / Ф. Браво // Патріарша комісія УГКЦ у справах монашества. Преображення у Господі : Матеріали Конференції монашества УГКЦ. – Львів : Свічадо, 2004. – С. 216-228.
3. Вихрущ А. В. Основи християнської педагогіки : [монографія] / А. В. Вихрущ, В. М. Карагодін, Т. Д. Тхоржевська. – Тернопіль : Освіта, 1999. – 166 с.
4. [Директиви про виховання у релігійних Інститутах]. «Direttive sulla formazione negli istituti religiosi. Potissimum institutioni». – Vatican : Congregazione per gli istituti di vita consacrata e le società di vita apostolica. – 2.02.1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccsclife/documents/rc_con_ccsclife_doc_02021990_directives-on-formation_it.html (відвідано 02.06.2014 р.). – Назва з екрану.
5. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
6. Зенько Ю. М. Основы христианской антропологии и психологии / Ю. М. Зенько. – СПб. : Речь, 2007. – 912 с.
7. Іван Павло II. Богопосвячене життя : Апостольське повчання / Іван Павло II. – Львів : Місіонер, 1997. – 168 с.
8. Іван Павло II. «На початку нового тисячоліття» (Novo millennio ineunte). 6.01.2001 / Іван Павло II. – Видання Синоду єпископів УГКЦ. – 59 с.
9. Ідентичність монашества в покликанні і служінні УГКЦ : заключний документ Першої Сесії Собору монашества УГКЦ «Преображення у Господі», 2008. – Львів : Свічадо, 2010. – 88 с.
10. Ляхович Д. Пресвята Тройця – найвищий зразок монашого життя / ерм. Діонісій Ляхович, ЧСВВ // Преображення у Господі : Матеріали Конференції монашества УГКЦ. – Львів : Свічадо, 2004. – С. 205-215.
11. Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [пер. о. І. Хоменко]. – Рим : Видавництво оо. Василіян, 1963. – 1070, 352 с.